

АДВОКАТЛИК ОСОНМИ?¹

(Бир пардалик кулги)

Туркистон турмушидан олинуб ёзилмишдур.

ЎЙНОВЧИЛАР

Давронбек – мусулмон адвокат, 24 ёшинда.

Худойберди – ер сотгон чол, қулоғи қар, 55 ёшинда.

Хушвақт – от йўқотган тожик, 30 ёшинда.

Ҳайдарали – мол йўқотган дудуғ, 24 ёшинда.

Рапоил – насияға мол сотгон, 60 ёшинда.

Эгамберди – тўй қилуб қарздор бўлгон аробақаш, 35 ёшинда.

Меҳринисо – эри билан урушуб, чиқмоқчи бўлгон хотун, 32 ёшинда.

Абдужаббор – хизматчи, қизиқ, 22 ёшинда.

Парда очилур, мукамал ёврупоча бежалгон уй. Бир тарафда қозуқларда осилгон камзул, шим, шлафалар турар. Устол-устуллар мукамал суратда тузалгон бўлур.

Давронбек. Ман бу дунёдан хабарсиз мусулмонларнинг аҳволиға жуда ҳайронман. Ман бу ердан ўқумоқға кетгонимға етти йил бўлди. Ман Ёврупода ўқуб юргонимда Туркистондан чиқгон газиталарни(нг) кўруб яхшигина хурсанд бўлур эдим. Бизнинг халқларнинг ҳам кўзлари очилуб, дунёдан хабардор бўлгонлардур деб ўйлар эдим. Лекин келуб кўраманки, яна эски ҳаммом, эски тос, турган еридан зиғирча ҳам қимирламагон, илгари босмагон, илм ва маорифдан асар йўқ. Эл бутун тошдек қотгон, тараққиёт, маданиятдан нишон ҳам йўқ. Халқ таассуб чуқурига қараб юз тубан кетгон. Оҳ... Кошки мен қайтуб келмон бўлсам эди. Бу қайғулик ҳолларни кўрмагон бўлар эдим. (Эшик тақиллар.) Абдужаббор, чиқиб қара, ким келди.

Абдужаббор (масхара қилуб, кулуб). Бир чол келибдур, кирсунми?

Давронбек. Чақир, кирсун.

¹ Айрим қисқартиришлар билан олинди.

Худойберди эшикдан кируб адвокат ила кўришур,
узундан-узоқ дуо қилур.

Давронбек. Бўлди-бўлди, отажон, кўб чўзманг. (*Жой кўрсатур.*) Қани, отажон, нима хизмат?

Худойберди. Эй... Болам кўй. Мани қилган ишимни асти сўрама. (*Чўнтагини ковлаб, васиқасин чиқаруб, ўқумоқға бошлар.*) «Зикри худуди яки қитъаз Мир дармурғ дам ориқ думахона дафтаринда 182 рақамда шарқан тамоман пайваста бамулки Додажонбой 479 газ аршин ва ғарбан тамоман пайваста бамулки Абдулкарим оқсоқол 596 газ аршин, жанубан тамоман пайваста бамулки варасаи Абдумавлонбой 484 газ аршин, шимолан тамоман пайваста ба ҳақира ҳаи оима 487 газ аршин чаҳор тарафаш маълум шуд».

Давронбек. Жуда яхши маълум шуд, отажон. Манга бу васиқани(нг) нимага ўқуб бервотсиз? Ман бу ўқуғонларингиздан бир нарса ҳам англамадим. Мақсадингиз нима? Мақсадга келинг. Фақат «Маълум шуд» деган сўздан бошқасига тушунганим йўқ.

Худойберди. Шошма болам, ҳамма мақсад шулда – васиқанинг ичида. Ман ўқуб тамом қилай, сан яхшилаб қулоқ солуб тур. «Чаҳор тарафаш маълум шуд...»

Давронбек. Отажон! Манга бу васиқани(нг) ўқуб берганингиздан ҳеч бир фойда йўқ. Ман бу сизнинг «маълум шуд – паълум шуд»ларингизга тушунмайман. Мақсадга келинг! Бу ерға келмоғингиздан мақсадингиз нима?

Худойберди. Болам, ман шўри қайноғонман. Шул санга ўқуб берғон васиқадаги отамдан қолғон ики таноб жойимнинг бир танобин тўрт юз сўмға бир бойга сотғон эдим. Олти ойда «купчук» қилиб бераман, деб нотарусда «олдим-сотдим» хат қилуб, ики юз сўм биғ пули олуб, агарда вақтида «купчук» қилуб беролмасам, тўрт юз сўм қилуб қайтараман, деб ўзим хат билмаганим учун нотарусни(нг) мирзосига қўл кўйдируб кетган эдим. Эй... болам, жон... болам! Ман қурғур «тана-ман», деб бепарволик қилуб, олти ой муҳлат ўтуб кетуб, энди бойнинг олдига борсам, манга дағдағалар қилур. Нотарусга келсам, тезлик ила олғон ики юз сўмни(нг) тўрт юз сўм қилуб олиб келуб бермасанг, еринг хатланиб, сўтда сотиладур, дейдур. Яқинда судья-пристўф боруб ерингни хатлаб ке-

ладур, дейдур. Жон болам, оппоғ болам, сан шунга бир илож қилмасанг, бошим ғовлаб, жуда доврираб қолдим.

Давронбек. Ман мусулмонларни ишига жуда ҳайронман. Иш билмаганликдан, дунёдан хабарсизликдан ишни пачава қилуб қўядур-да, эшикма-эшик судралуб юрадур. Хўш, энди нима қилмоқчи бўласиз? Мани олдимга нима учун келдингиз!

Худойберди. Жон болам, оппоқ болам, тупроғ олсанг, олтун бўлсун, мендан қайтмаса, бола-чақаларингдан қайтсун. Шуни бир иложини қилгил.

Давронбек. Отажон, буни иложи фақат ики юз сўм олғон оқчангизни тўрт юз сўм қилиб қайтарасиз. Бўлмаса ерингиз сўтда сотиладур. Мундан бошқа иложи йўқ.

Худойберди. Йўқ, болам, буни иложини сан қилсан. (*Чўнтагини ковлар.*) Пулим ҳам уйда қолибдур. Жон болам, бир сўлкавой бераман. Сан манга бир яхшилаб ариза ёзуб берасан. Шулар аризада айтасанки, Худойберди Топилдибой ўғлига судья-пристўф яна олти ой сурук берсун. Ана ундан кейин ман бу олти ой ичинда «купчук» кирфичини битқазуб бераман.

Давронбек. Отажон, мени ҳозир борадурғон жойим бор. Пешиндан кейин соат 3 да келинг.

Худойберди. Жон болам, оппоғ болам, ҳозир ёзиб бера қолсанг бўлмасми? Наки мўйсафид ҳолимча овора қилуб юрмасанг? Жоним болам, тупроғ олсанг, олтун бўлсун, ҳозир ёзиб бера қол.

Давронбек. Отажон, мен сизга айтвотман-ку, ҳозир вақтим йўқ. Бир жойга борадурғон зарур ишим бор. Соат 3 да келинг.

Худойберди (*ўрнидан туриб, аччиғ ила*). Ҳммм... болам! Нимага мунча зарда қиласан? Ман санга текинга ариза ёзуб бер девотманми? Ёзганда пулға ёзуб берасан. Жаҳлинг чиқадуруғон бўлса, адвокатлик қилма!... Ҳммм... болам, адвокатлик осонми? (*Кетар.*)

Абдужаббор (*орқасидан кулуб*). – Ҳммм... ота! Ўрисга ер сотуб, хат қилуб бермоқ осонми? (*Давронга қараб*) Қалай, хўжайин, каркулоқ чолни(нг) хўб кузатуб юбордимми? Чўнчагини кавлавогудви, бир нарса бердимми?

Давронбек. Бор ишинга, кўп гапурма. (*Ўрнидан туриб юруб*) Ман мунда келуб иш бошлағонимга 7–8 ой бўлди. Келган кишиларнинг ҳаммаси мана шунга ўхшаган ки-

шилар. Булар билан сўйлашмоқга бир қоп жон керак. Иш билмагон ва сўзумга тушунмагон одамга жигарингни хун қилуб, бир соат-ики соат вақтингни бекор ўткармоқдан бошқа буларнинг аҳволига кууб, сил бўлишдан бошқа натижа чиқмайдур. Буларнинг назарида адвокат бир ариза ёзувчи киши. Ҳар куни мунақанги одамлардан 20–25 келуб, йўқ ерга миянгни ачитуб, қонингни бузуб, жигарингни эзуб, чиқуб кетадур. Бул ҳам камлик қилуб, бир соат умр ёшин фотиҳа билан ўтқарадур.

Эшикнинг қўнғироғи жинғирлар.

Абдужаббор, чиқуб қара, тагин қайси бир дарди бедаво келди.

Абдужаббор (*келуб*). Хўжайин, бир салласи катта, жуда бир қизиқ (*кулар*), жуда бир ғалати тожик келди. Валдир-вулдур қилади. Тилига тушунмадим, кирсунми?

Давронбек. Чақир, кирсун.

Хушвақт (*кирар*). Ассалому алайкум, хўжайин, акунки санга абдивакат бўлгонсан, биз санинг олдинга келгонмуз. Акунки, хўжайин, маники от йўқотгон. Сан билганки, тавоқдек яғири(нг) бор. Яғирингни устинга, занғар, ёғингдан сургонсан. Буку... кун уч кун бўлди, қайси гўрга кетгонингни билмаймуз. Қидирасан, қидирасан — топилмайсан. Агар топиб берасан, беш танга суюнчи берасан.

Абдужаббор. Суюнчини ким беради? Сан берасанми, хўжайин берадими?

Давронбек (*кулур*). Отни ким йўқотгон, ким қидиргон? Суюнчини ким беради?

Хушвақт (*аччиғ ила*). Акунки, абдивакат бўлгонсан, гапга тушунмайсан. Отингни ман йўқотгонсан, ман қидиргонсан, сан суюнчи берасан.

Абдужаббор (*кулуб*). Ким суюнчи беради? Хўжайин санга берадими, сан хўжайинга берасанми?

Хушвақт (*Жабборнинг ёқасидан тутуб, ҳар икиси бўғишур*). Акунки, санки, абдивакат йўқсанки, юрмайсан. Сан билан ишинг йўқсан, акунки сан масхарабози қиласан, куласан.

Давронбек (*ўрнидан туруб икисин ажратуб қўяр*). Қани, шо почча, гапур! Мунда нима учун келдинг? Ўтуруб гапур!

Хушвақт. Акунки хўжайин, ман кеча фолбинга, аюзойимкашга боргонсанки, кафтингга бир сўлкавой

қайтарғонман. Китобингни варақлаб-варақлаб айтғонсанки, отинг арусни қўлига балнитсага тушғон. Сан букун балнитсага борғонмуз. Сан арусни тилиннга билмағонсан. Балнитсахонада арус айғонсанки, арус тилини биладурғон одам олиб гапласан ёки ариза ёзуб олуб гапласан, дегансан.

Абдужаббор. Ҳали қараб туринг, отни кейиндан икинги ҳам касалхонага борасиз.

Давронбек. Жуда яхши бўлубдур. Отинг балнитсага тушган бўлса. Боруб унда дўхтурликни ўрганвоткандур.

Хушвақт. Акунки хўжайин, отинг дўхтар йўқсан ойғур (айғир).

Давронбек. Яхши, дўхтурхонадан боруб, отингни хабарини олдингми? Отинг бор эканми?

Хушвақт (*аччиғлануб*). Дўхтурхонага ман борасан, сан бормаймуз, касал бўлғонинг йўқсан.

Абдужаббор (*кулуб*). Дўхтурхонага икалангиз бирга борасиз. Иковингизни ҳам боқизмоқ керак.

Хушвақт. Сан ҳарамзодага гапурмаймиз. Сан нимага бизнинг сўзиннга аралаш бўласан. (*Жабборга қараб югурар.*)

Абдужаббор қочар.

Давронбек (*Хушвақтни қўлудан ушлаб келуб, ўтқазуб*). Қани, шо поччо, уни қўябер, гапургин-чи, мунда нимага келдинг? Нима қилмоқчисан? Мақсадинг нима?

Хушвақт. Акунки хўжайин, мунда гаплаганга мақсадинг шул бўлғонсан. Ман арус тилингни билмаймиз. Бир сўлкавой хизмат ҳақингни берамуз. Мани ила бирга балнитсага боруб отингни арусни қўлидан гаплашуб олиб берамиз.

Абдужаббор (*кулур*). Мана энди икинги балнитсага борадиғон бўлдингиз. Тезроқ-тезроқ бормасаларингиз касалинги зўраюб кетадур.

Давронбек. Шо поччо, биз тилмочликни ташлаб юборғонмиз. Тезроқ бор. Бир одам топуб балнитсага боргин, отингни тезроқ ажратуб олғил.

Хушвақт. Акунки хўжайин, ўзинг бормайсан, хизматкорингни буюрасан, бирга боруб отингни арусни(нг) қўлидан олуб бермасанг бўлмайсан.

Абдужаббор (*кулур*). Шо поччо, балнитсага ман бормайман, ўзинг бора бер, ман касал бўлганим йўқ.

Давронбек (*аччиғлануб*). Шо поччо, мени зарур ишим бор. Бир жойга бораман. Сан ҳам тезроқ боруб, отинг-

ни ажратуб ол. Кўп гапуруб мунда майнабозлик қилуб ўлтурма.

Х у ш в а қ т. Акунки хўжайин, санки абдувакот бўлгонсан, ман сани арус тилингни билмаймуз, бўлмаса бир яхши ариза ёзуб берасан. Арусингга олуб боруб берамуз. Отингни балнитсахонадан ажратуб оламуз. (*Ёнидан белбоғидан ҳамёнини олуб бир сўм чиқоруб бермоқчи бўлар.*)

Д а в р о н б е к. Шо поччо, пулинг ёнингда турсун. Ҳозир-да мени бир ерда зарур ишим бор. Соат учда келгил. Жуда яхшилаб ариза ёзуб бераман. Боруб отингни ажратуб оласан.

Х у ш в а қ т (*аччиёлануб*). Гапурасан, гапурасан иш қилмайсан. Жуда дангаса бўлгонсан. Ҳозир ёзуб бермайсан. Одамни овора қиласан (*ўрнидан туруб*). Ҳмм... Абдувакот бўлгонинг осонми? Соат учда келамуз, ёзуб берасан, алдамайсан! (*Чиқуб кетар.*)

А б д у ж а б б о р (*яқин келуб*). Хўжайин, ҳамёнини ковлотган эди, пул-мул бердимми? Бизга ики ойдан бери мояна тегмай ётипти. Кеча укам келган эди. Отам тайинлаб юборгон экан, уйимизда гўшт, ёғ, гурич, совзи, пиёз, ўтун-кўмур, туз, чироғ бутун одош бўлгон эмиш. Шунга пул керак эди, пул. Хўжайин, бир нимарса қилуб, бир иложини қилмасангиз, улай-булай қилуб, у ёғ-бу ёғингизни ковлаб, амал-тақал қилуб бир оз оқчани(нг) тадорикини қилуб, лоақол ики ойликни беролмасангиз ҳам бирор ойликни марҳамат қилмасангиз, бўбойдан балога қоламиз.

Д а в р о н б е к. Бир оз сабр қил, санга нима бўлса-да, оқча топуб берурман. Шояд бирор-бир дурустроқ иш келуб қолса. Жуда бўлмаса ишкоф-фишкофлардан бирортасини сотуб сени ҳаққингни берурман. Бор, хабар ол, чой тайёр бўлгон бўлса олиб кел. (*Абдужаббор кетар.*)

Оҳ, кошки мен адвокат бўлгунча дўқтурлик илмин татом қилуб, дўқтур бўлгон бўлса(м) эдим. Ўзим учун ҳам яхши бўлуб, халқ учун ҳам фойдалиқ бўлур эди. Мен жигаримни хун қилуб ўқуб ётгон вақтимда баъзи ёр-дўстларим менга айтган эдилар: «Сен адвокатликдан кўра дўқтурликқа ўқуғил». Ман ўйлагон эдим, ҳуқуқдан маҳрум, аҳволи оламдан хабарсиз мусулмонларнинг оз-моз бўлса-да, қўлимдан келгонча ҳуқуқларин ҳимоя қилсам. Халқга манфаат еткурсам, деган эдим. Мени ул умидларим бўшга

чиқди. Мана кўрасиз, халқ мандан, ман халқдан безор бўлдим. Энди очуқ манга маълум бўлдики, умуман халқ орасинда илм ва маърифат томир ёюб, маданият тараққий қилмагунча манга ўхшаш бир-ики одам халқ орасида ишлаб, халқни кўзин очамиз, ҳуқуқин мудофаа қиламиз, демак, ердан туруб юлдузларга қўл узатмоқга ўхшаш хаёлий бир нимарса эканлиғи эмди очиқ ва аниқ маълум бўлди. Мана кўрасиз, ёнимга келгон кишиларнинг ҳаммаси бир-биридан баттар саҳройи ва бақироқ, қуруқ фотиҳадан бошқа бир нарса йўқ. Етти-саккиз ой ичинда бор-йўқни еб битирдим, эмди новбат уй асбоблариға етди. Яхшиси шулки, эсинг борида этагингни ёп дегандек, тахта-ўқлоғини йиғиштируб бирор кантурға кируб хизмат қилмасам, бу йўлда борганда сил бўлмоқдан бошқа натижа чиқмайдурғонға ўхшайдур. (*Абдужаббор чой келтирар.*)

А б д у ж а б б о р. Хўжайин, ҳеч ким келгани йўқми?

(Эшик кўнғироғи жинғирлар.)

Д а в р о н б е к. Жабборқул, чиқуб қара, қайси олиҳиммат келдийкин?

А б д у ж а б б о р (*кируб, зўр беруб кулур*). Олаверасиз, хўжайин, бир ғарчча ёғ, бир жуда соқоли узун жуҳут келубти, кирсунми?

Д а в р о н б е к. Чақир, кирсун.

Рапоил эшикдан кирар. Салом берар. Давронбек алик олар, ер кўрсатур. Ўлтирар. Ёнидан вексил олуб,
устол устига қўяр.

Р а п о и л. Гарамжон, ман бир одамға бир йил ваъдаға юз сўмға насияга мол сотиб эдим. Гарамжон, акун жуда муттаҳам одам экан. Ҳозирда ики йил яқин бўлдики, мани пулимни бермайдур. Гарамжон, вексилим оқ вексил эди, нотарусға борсам ариза билан қўшуб берғил дейдур. Гарамжон, бир сўм пул берайин, яхшилаб бир ариза ёзуб берсангиз, шу муттаҳамдан пулимни ундируб олсам.

Д а в р о н б е к. Қарздор одам қарзидан оз-моз тўлаганми ёки бутун ҳаммасини талаб қиласизми?

Р а п о и л. Гарамжон, бир-ики карра беш-ўн сўмдан берган. Қирқ сўм тўлаган, олтмиш сўм қолган.

Д а в р о н б е к. Сиз бир одамға агарда молни насияга сотадурғон бўлсангиз, олтмиш сўмлик молни юз сўмға берсангиз яхши. Энди нима қилмоқчи бўласиз? Шу век-

сил юзасидан юз сўм талаб қиласизми ёки қолган олтмиш сўмни сўрайсизми?

Рапоил. Гарамжон, жуда мутгаҳам одам экан, мани овора қилди. Албатта шу вексилдаги юз сўмни(нг) бераберадур.

Давронбек. Ман бундай ишга ариза ёзмайман. Сиз бошқа бир одамга боруб ёздирингиз. Оласининг олтмиш сўми қолгон бир камбағал бечорани куйдуруб юз сўм олмақчи бўласизми?

Рапоил. Гарамжон, сиз баъзи бойларнинг қиладигон ишиндан хабарингиз йўқ экан. Бир бошпўтга ики қат хужжат қилуб оладурлар. Масалан, бир вексил олуб, яна бир тилхат қилдируб оладурлар. Агар вақтида тўлай олмаса ҳам вексилга, ҳам хужжатга оқча оладурлар. Бир одам бир юз сўм қарздор бўлса ики юз сўм тўлайдур. Яна эллик сўм харажот тўласа, ики юз эллик сўм тўлайдур. Ман гарамжон, унақа қилвотгоним йўқ-ку? Ниҳоятти олтмиш сўмни юз сўм қилуб оламан. Ёзаберинг, хизмат ҳақингизни яхши бераман, гарамжон.

Давронбек. Йўқ, ман мундай хиёнат аралашадургон ишларга очдан ўлсам ҳам аралашмайман. Сиз боруб бир бошқа одамга ёздиринг. Агарда хоҳласангиз ман фақат олтмиш сўмнинг ўзигагина ёзаман.

Рапоил. Хайр...хайр... гарамжон. Сиз хафа бўлманг. (*Чўнтагини ковлар, пул олиб бермоқчи бўлур.*) Мана, гарамжон, як сўм, аризани жуда яхшилаб ёзингиз.

Давронбек. Ҳозирда мени зарур юмуш билан борадургон ерим бор, соат учда келинг.

Рапоил. Гарамжон, мани овора қилманг, соат учда мани ҳам ишим бор. Дўконим очиқ қолади. Ҳозир ёзиб берасиз, мўйсафид ҳолим билан мани овора қилманг.

Давронбек. Ака домулло, сўз деган битта бўлади. Ҳозир мани ариза ёзмоқга вақтим йўқ, судга барадургон ишим бор.

Рапоил (*ўрнидан туруб*). Гарамжон хафа бўлманг, бўлмаса соат учда келаман. Тоғин ваъдангизга хилоф қилманг. Албатта соат учга келаман. Сиз ҳам боргон ерингиздан соат учдан кеч қолмай келинг.

Давронбек. Сўзни кўп чўзманг, гап деган битта бўлади.

Рапоил. Гарамжон, ҳмм... адвокатлик осонми? Ман сизга бекорга ариза ёзуб беринг девотманми? (*Чиқуб кетар.*)

Абдужаббор орқасидан масхара қилуб, кулуб қолар.

Д а в р о н б е к. Бирни кўруб фикр қил, бирни кўруб шукр қил демишлар. Тўғри сўздур. Ман мусулмонларнинг ҳол-аҳволларин кўруб хафа бўлсам, жуҳудларнинг орасида ҳам шунақа эзма кишилар бор экан. Албатта дунёдан хабарсиз, илму маорифдан хабарсиз қавмларнинг ҳол-аҳволлари шундай бўладур. Фақат буларнинг ишлари бир-бирларин алдамоқ ва бир-бирларин тузоқ кўюб тутуб ошамокдур. Буларнинг орасига илм ва маданият нурлари ёйилуб, инсон қаторига кирмагунча ўзлари эшикма-эшик овора бўлганлари бир сари, манга ўхшагон ўз элимға, халқимға фойда еткурармукинман, деган кишиларнинг миясини қоқуб, кўлиға беруб, оз фурсатда жинни қилишлари табиийдур. (*Эшик кўнғироғи жинғирлар.*) Абдужаббор, чиқуб қара, тагин қанақа дардисар келган экан.

А б д у ж а б б о р (*чиқуб кирар, суюнган ҳолда*). Хўжайин, дамингизни чиқарманг, бир жуда ясангон хотун, бир жуда катта бойни хотуниға ўхшайди.

Д а в р о н б е к. Бор, кўп сергап бўлма, чақир, кирсун.

М е х р и н и с о (*эшикдан кирар, сўрашур. Адвокат жой кўрсатур, ўлтирар*). Жонгинам, опагинанг айлансун, сани дарагингни эшитуб олдинға келдим. Бизани маҳаллани яқинидаги Рустамбекни ўғли экансан. Опагинанг айлансун, ман бошимдан ўтган саргузаштларимни санга бирин-бирин сўйлаб берайин, сан яхшигина кулоқ солуб, тинглаб, хатга ёзуб тургин. Опагинанг айлансун, кўлингға қалам-қоғозингни ол.

Д а в р о н б е к. Холажон, аввал гапурадурғон гапингизни чўзмасдан қисқагина қилуб гапирунг. Қоғоз, қаламға навбат кейин келадур.

М е х р и н и с о. Опагинанг айлансун, дунёда мани ҳасратимға кулоқ соладурғон одам ҳам бор экан. Дод-фарёдимға етадурғон кишини энди топдим. Ўн беш йилдан бери ман бахти қаро шўрлик...¹ деган бир қиморбозни кўлиға тушуб, ўтга ёқилуб, тошға чақилдим. Куюб-ўртануб чўбу-устухон бўлуб кетдим. Раҳматлик ота-онам бор вақтида бу йигит ўлгур эрим манга мунча зулм қилолмас эди. Улар (ўл)гандан кейин айниқса бу шўрлик бошим тўқмоқ остида

¹ Ўқиб бўлмади

қолди. Ҳар кун ичғон ошим заҳар-заққум, кўргон кунимни ит ҳам кўрмасун. Мани муттаҳам эрим кургур бир кун қиморға ютқизуб келуб, аламини мендан олса, бир кун маст бўлуб келуб, ман шўрликни бошига қиёмат кунини солади. Ичғон ошим — заҳар-заққум, кўрган куним — жаҳаннам!

Давронбек. Холажон, бу ерга келишдан мақсадингиз нима — шундан гапуринг, гапни кўб чўзманг.

Меҳринисо. Опагинанг айлансун, жонгинамни қоқай. Мани ҳасратларим жуда кўп. Бир бошидан санга тушунтирмасам, мақсадимга етмайман, аламимдан чиқмайман. «Этни тутағи бит» дегандек, мани қиморбоз окам кўярда-қўймасдан, ота-оналарим мунга бермаймиз, десалар ҳам ёлғон-яшиқларни гапуруб, мақтаб, шу золимни кўлига мани асир қилуб қўйди. Ўн беш йилдан бери ит азобин тортаман, дарду ҳасратларимни айтайин, десам ҳеч бир жонкуярим йўқ. Бир неча мартаба қозиға боруб арз қилғон эдим, йигитгина ўлгур эрим маърузми, ривоятми, алланима балолар қилуб, яна уйига ҳайдаб олуб келди. Манга йўл-йўруқ кўрсатадурғон бир жонкуяр бўлмадики, у золимнинг кўлидан ман муштипарни озод қилса!

Давронбек. Холажон, энди нима қилмоқчи бўласиз, эрингиздан чиқмоқчисиз?

Меҳринисо. Опагинанг айлансун, иложини топсам ул золимни уйда бир нафас ҳам турмайман.

Давронбек. Эрингизни сизга жабр-зулм қилишиға маҳаллангизни домла-имом, элликбошилари сизни(нг) тарафингиздан гувоҳлик берадиларми?

Меҳринисо. Опагинанг айлансун, ижорахўр имом ила порохўр элликбоши қачон ман муштипарни тарафи бўлади дейсан. Қозихонага борганда ҳаммаҳаллалари муттаҳам эримни тарафи бўлиб кетдилар.

Давронбек. Бўлмаса энди эрингиз урган вақтида кўни-қўшниларингиздан ики кишини гувоҳ қилиб манга келинг, ман иложини қиламан.

Меҳринисо (*бошини очуб, ярасини кўрсатур*). Опагинанг айлансун. Мана ўтган куни урган. Яраси ҳали ҳам тузалгани йўқ.

Давронбек. Мана, ман сизға катта кўчадаги дўхтурхонаға қоғоз ёзуб бераман. Олуб борсангиз, кўлингизға гувоҳнома қилуб берадур. Соат учда шу гувоҳномани олуб

келинг, ман сизга тегишлик жойга ариза ёзуб бераман. Тез фурсатда золим эрингиздан қутулурсиз.

Меҳринисо. Опагинанг айлансун (*ўрнидан туруб*), адвокатлик осон иш эмас, манга ўхшагон ғариб-бенаво-ларни(нг) додига етмоқ керак (*чиқуб кетар*).

Абдужаббор (*орқасидан*). Қиморбоз эрга тегуб, кал-такини еб, бошларни ёруб юрмоқ ҳам осон эмас.

Давронбек (*ўрнидан туруб жиддият ила*). Оҳ, зо-лим маданият, бизим туркистонликларнинг орасига қачон келуб томир ёясан?! Қачон бизим бу жаҳолат зиндонидан халос қиласан?! Бизда уй тарбияси бошлануб, хотун-қиз-ларимиз илму маориф ила нурланмагунча, бизнинг ора-мизда шундай кўнгилсиз ҳоллар давом этса керак. Мана бу хотун бечорани эрга бергон вақтларида ўз хоҳиши билан, ўзининг ризолиғи билан, ўзи кўруб хоҳлагон эрига бермас-дан ҳайвон каби кучлаб, қўлидан тутуб бир золимнинг қўлига берганлар. Бу муштипар маъсуманинг бутун умри азоб-меҳ-натда, қайғу ва кулфатда ўтуб дунёга келғонига-да минг маротабадан пушмон еб, ғам зиндониде яшагон. Мана биз-нинг орамиздан мундай кўнгилсиз ҳолларни(нг) йўқ қил-моқ учун бутун куч-қувватимизни(нг) хотун-қизларимиз-ни(нг) ўқутмоқ, маориф ва маданият ила ошно қилмоқ йўлинда сарф қилмоғимиз лозимдур. Шундагина бизлар ҳам бошқа қавмлар орасинда ўртоқчасига яшамоғимиз мумкиндур. (*Эшик кўнғироғи жинғирлар*.) Абдужаббор, чиқуб қара, яна ким келди.

Абдужаббор (*зўр бериб кулур*). Хўжайин, бўлиб қол-дингиз, ғарчча мой, белига қамчин қистургон бир арава-каш, кирсунми?

Давронбек. Чақир, кирсун.

Эгамберди (*кируб, адвокат билан кўришуб ўлтирур*). Мулло ака, ман бечора жуда оғир кунга қолдим. Баракал-лачиларнинг сўзига кируб, ўз ҳолимга қарамасдан катта тўй қилуб, қарздор бўлуб, бир парча ҳовлим қарзимга хатлануб, яқинда сотиладургон бўлиб қолди. Хотуним, тўрт адад ёш гўдак болаларим ила кўчада қоладигон бўлдим.

Давронбек. «Эна – ўлтиришингга қараб чена» де-гандек, камбағал одам нима учун ўз ҳолингизга қараб тўй қилмадингиз, нима учун кўрпангизга қараб оёқ узатма-дингиз?

Эгамберди. Мулла ака, асло кўяверинг, «жин чарчаганни урар, дев тегирмончини», — дегандек ман шўрликни жин урмаса кўчадаги «баракаллачи»ларнинг сўзиға кирармидим. Тўй қиладиғон вақтимда қариндош-уруғим, ёр-дўстим жуда кўпаюб кетди. Ҳар бири манга тўйни катта қилмоқ учун насиҳатлар қила бошладилар. Уларнинг сўзларига учуб, мани қарасангиз ҳотамтой бўлиб кетдим. Ўзимча бир қозончада ош қилуб кесдирмоқчи эдим. Бетаҳорат бенамозни бўйниға қўйгандек, ики кун ош беришни гарданимға қўйдилар. Ундан қарасангиз, хотун «ака» жанжал қилуб, бир кун «хотун оши»ни бўйниға қўйди. Шунақанги қилуб Аминжон бойни неваралари уч кун ош бердилар-да, кафангадо бўлдилар.

Давронбек. Ўзингиз туппа-тузуккина тушунадирғон одам экансиз, нима қилуб уларнинг сўзиға алдандингиз? Тўйни ўз ўйлаганингизча қила қолмадингиз?

Эгамберди. Эй, мулла ака, ман-ку ман. Уларнинг гапурғон гапига сиз бўлсангиз ҳам алданар эдингиз. Қўйнимни пуч ёнғоққа шундай тўлғаздиларки, бор-йўғимдан айрилгандан кейин кўзим мошдек очилди.

Давронбек. Боболаримизнинг «ўтган ишга ўкинма», «кейинги пушмон жонингга душман» дегон ҳикматли сўзлари бор. Энди нима бўлса, бўлиб ўтмишдур. Асосий мақсадға келинг. Мунда келмоқдан мақсадингиз нима? Ҳовлингиз хатланган экан, энди нима қилмоқчи бўласиз?

Эгамберди. Мулла ака, нима қилмоқчи бўлар эдим. Ман бир аравакаш одам мунақанги ишларга ақлим етади дейсизми? Миясини еган аҳмоқ бўлмасам, «баракаллачи»ларнинг сўзиға кируб шу ҳолга тушармидим. Энди бу хусусда маслаҳатни ўзингиз берасиз. Шул тўй тўғрисида маҳалламиздаги Орифжон бойдан вексил бериб, пул қарз олғон эдим. Вақтида тўлолмадим. Беш-олти кун бўлди, ҳовлимни, уй асбобларимни, хотунимни молларигача судя-пристўв олуб келуб хатлаб кетди. Шўрлик бошим, нима қилишимни билмай, сизнинг қошингизға келдим. Энди сиздан ёрдам бўлмаса, мани ҳеч бир жонкуяр, йўл кўрсататурғон кишим йўқ.

Давронбек. Ҳовлингиз ўзи неча саржин?

Эгамберди. Ҳовлим қирқ саржинча бор.

Давронбек. Йигирма саржинни хотунингизни маҳри деб кўрсатмоқ мумкин. Онангиз борми?

Эгамберди. Етмуш яшар бир муштипар онам ҳам бор.

Давронбек. Қолган йигирма саржинини онангизнинг маҳри деб кўрсатиладур. Бошқа хатлангон молларингизнинг ҳам хотунингизнинг моли деб кўрсатмоқ мумкин. Бой сиздан ҳеч нарса ололмайдур.

Эгамберди. Жон мулла ака, бу ишларни(нг) нима бўлса ҳам ўзингиз тўғрилайсиз, мунақа нарсаларга менинг ақлим етмайди.

Давронбек. Сиз бўлмаса соат учда келинг, яхшилабман сизга ариза ёзиб берман. Шулар ариза билан ҳовлингиз сотилишдан тўхталадур.

Эгамберди. Худо хайр берсун, мандан қайтмаса бола-чақаларингиздан қайтсун. Манга ўхшаган йўлда қолгон одамларга сиздек ўқиғон-билгон кишилар дастгирлик қилмаса, ким қиладур. Адвокатликам осон иш эмас. Манга ўхшагон ғариб-бенаволарга раҳнамолик қилмоғингиз керак. (*Ўрнидан туруб.*) Бўлмаса соат учда келайми? (*Кета туриб.*) Албатта соат учда келаман. Жон мулла ака, аризани жуда яхшилаб ёзиб берасиз (*чиқуб кетар*).

Давронбек (*Абдужабборни чақируб*). Бир истакон чой олуб кел, чойим ҳам совуб қолди.

Абдужаббор (*Истаконда чой олуб келуб қўяр*). Хўжайин, ҳеч нарса чиқдимми? Бу келадигон сирривалқайроғлардан лоақал бизнинг моянага етадургон пул-мул келса эди, яхши бўлар эди.

Давронбек. Кўп сергап бўлма, гап деган битта бўлади. Ҳар нарса қилсам ҳам, сани бугун бўлмаса эрта, ўзимни ҳиндиға гаров қўйсам ҳам, оқча топуб бераман. Бор, ўз ишинга бор.

Абдужаббор чиқуб кетар.

Мана, кўрасанки, бу дунёдан хабарсиз, илму маорифдан маҳрум, маданиятдан узоқ яшаган бизнинг халқимиз ҳали қандай қизгонч, қандай кўрқинч, қандай таҳликали эканлиғи офтобдан ҳам равшан кўриниб турадур. Бир камбағал аробакаш нодонлик соясида бидъат тўй учун бутун бор-йўғидан айрилуб кафангадо бўлган. Бир неча йилдан бери топган, болаларин ўқутмак учун керак бўладургон оқчасидан айрилмоқ ила баробар бир парча ҳовлиси ила мол ва рўзғоридан ҳам бутун маҳрум бўлуб, жаҳолат ва нодонлик йўлида бутун оиласи ила қурбон бўлгон. Мун-

дай бидъат ва исрофларнинг йўқ бўлмоғи халқимизнинг маориф ва маданият ила тараққий қилмоғига боғлиқдур. Агарда биз ҳозирги илм ва урфон тараққий қилуб, бутун дунёга нур сочиб турғон бир замонда энг муҳим вақтларимизни ана шундай бидъат, қуруқ ўйин-кулги, тортиш ва талашлар бирла ўткарсак, дунё юзиндан инқироз оламига қараб кетмоғимизга шак ва шубҳа йўқдур. Мундай бидъат ва исрофларни(нг) оромиздан йўқотмак учун ёшларимиз бутун куч ва қувватларини(нг) илм ва маориф йўлига сарф қилмоқ ила баробар тиш ва тирноқлари ила бутун қувватларини(нг) бу бидъат ишларини(нг) йўқ қи(л)моқ йўлида тиришмоқлари лозимдур. (*Эшик қўнғироғи жинғирлар.*) Абдужаббор, чиқуб боқ, тагин қайси бир бош оғриғи келди.

А б д у ж а б б о р (*келуб, зўр беруб кулар*). Хўжайин, хўжайин мен... жуда бир қизиқ... жуда бир ғалати... ҳали келса кўрарсиз, кула-кула ўларсиз.

Д а в р о н б е к. Кўп сергап бўлма, бор чақир, кирсун.

Ҳ а й д а р а л и (*кирар*). Аааассалом алайкум!

Д а в р о н б е к. Ваалайкум ассалом, хуш келинг, ўтиринг. Қани, нима хизмат?

Ҳ а й д а р а л и. Ммм...ан бббукун ууууч ики... ун ббб..ўлди. Ууу...йимдан мол ўғурлатғон эээ..дим. Бугун дарагини ттопдим. Мммани молимни олган одам қозоғ экан. Энди югуриб сизнинг олдингизга кккелдим. Ииилож қилуб шул одамдан мани молимни олуб берасиз.

Д а в р о н б е к. Яхши, ўртоқ, маълум бўлдики, сиз мол йўқотган экансиз. Молингизни олган одам қозоғ экан. Дарагини топибсиз. Мунда нимага келдингиз? Энди нима қилмоқчи бўласиз?

Ҳ а й д а р а л и. Ннн...има қилмоқчи ббб... бўлардим, шшш...ул одамдан мммани ммм...олимни олиб берасиз.

Д а в р о н б е к. Ман қози эмасман ёки бир амалдор эмасман. Бировни молини бировга олиб бермоқга мани кучим етмайди. Сиз молингизни олган одамни топсангиз, қозига чақиртиринг, қози ҳукм қилуб, молингизни олиб берадур.

Ҳ а й д а р а л и. Ммман ул одамни тттонимайман, лллекин бббир одамдан эээшитдим, дддарагини тттопдим.

Д а в р о н б е к. Бир одамни(нг) ўғри қилмоқ учун бировдан эшитган гап кифоя қилмайдур. Мол ила ушламоқ керак ёки кўрғон-билғон гувоҳ-исбот керак бўладур. Мунақанги кўрма-кўраки бир одамни(нг) ўғри қилуб бўлмайдур.

Ҳайдарали. Ггувоҳларим бббор, бббўлмаса сиз манга қққозиға бир ариза ёзуб беринг.

Давронбек. Гувоҳларингизни отини, отасини(нг) отини биласизми?

Ҳайдарали. Йййўқ, ббббилмайман.

Давронбек. Бўлмаса, боруб гувоҳларингизни номларини, отасини(нг) отини ҳам турадурғон жойларини, ҳамда молингизни олғон одамнинг отини ва турадурғон жойини яхшилаб билуб келинг.

Ҳайдарали. Ммман хххат билмасам, ххҳаммасини отини эсимдан чиқаруб қўяман. Ммманға шшшогирдингизни қўшасиз. Ммман билан ббборуб ёзуб олуб кккеладур.

Давронбек. Шогирдим сиздан ҳам баттар, хат ёзишни билмайди.

Ҳайдарали. Бббўлмаса ўўўзингиз ббборасиз, бббиз сари қадам бббосганингизға сизни қққуруқ қўймайман.

Абдужаббор. Хўжайин, бўб қолдингиз, бора қолинг, ўзингиз ҳам жуда зерикиб ўтуруб эдингиз, ўйнаб келасиз, ҳам пул топасиз.

Давронбек. Ўртоқ (кулуб), мани жуда ишим кўб, сиз билан бормоқға қўлим тегмайдур. Кўб гапни чўзманг. Боруб, гувоҳларингизни яхшилаб билуб, соат учда келинг. Ман сизга жуда яхшилаб ариза ёзуб бераман. Молингиз тезда қўлингизға кирадур... (*жиддият ила ўрнидан туруб*). Мана кўрасиз, бизнинг халқнинг ҳоли! Ҳаммасини(нг) йиғиштириб келсангиз, бир пичоқға соп бўлмайдур. Бир тарафдан, буларнинг нодонликларига ва аҳволи оламдин хабарсизликларига ич-ичингдан ёнсанг, икинчи тарафдан буларнинг яна кетаётган вақтларида ҳам «...адвокатлик осонми?» деб масхара қилуб кетишлари жигаримни бошини эзади. Йўқ, ҳали ҳам бўлса тезда жинни бўлмасдан илгари бу тахта-ўқлоғини йиғиштириб, бирорта кантўрға хизматға кирмасам, яқин фурсатда бу жоҳил ва нодон, ўз ҳақ ва ҳуқуқини англамаган халқларга фойда еткураман, деб ўз жонимға жабр қилмоқ ҳам дуруст эмас. Шул тўғрида боболаримизнинг ҳикматли сўзлари бор: «Қаромуғ донаси бўлғунча, буғдойнинг сомони бўл, ямоннинг яхшиси бўлғунча, яшининг ямони бўл». Албатта, бу сўз тўғри сўздир. (*Ойнага қараб, у ёғ-бу ёғини тузатуб, соатиға қараб.*) Соат бир бўлуб қолубдур. Ҳар нима бўлса

хам бир дафъи савдо учун шаҳардан ташқари бирорта ўртоғимнинг боғига боруб, юрагимни чигилини ёзуб келмасам, сил бўлишумга сағал қолур. (*У ёғ-бу ёғини тузатуб, Абдужабборни чақируб.*) Абдужаббор, сан ҳеч ёқга қимиллама, бояги ики одам гувоҳнома олиб келса, олиб қол, бошқалари келса, айтгилки, адвокат бугун жуда узоқ бир жойга меҳмон бўлуб кетди, эртага келинг, деб жўнатиб юбор. Тағин эшикда мани пойлашуб ўтурмасун. Ман кечқурун соат бешда келаман (*чиқуб кетар*).

А б д у ж а б б о р. Бу бизни адвокат хўжайинимизни ўзи ишни кўзини яхши билмайди. Халқни алдаб, пулини олиш илмини ўрганган эмас. «Лўлини эшагини суғор, пулини ол» деган эски замондан қолғон гапга ҳам ақли етмайду. Олдига келғон одамларнинг бариға унақа қил, мунақа қилуб кел (деб), ҳаммасини олдидан қуруқ чиқаруб юборадур. Уларга тўғрисини гапураман деб, унақанги-мунақанги деб эрталабдан-кечгача бошларини қотируб ўтираду. Бизнинг одамларга унақа-мунақа деб фалсафа сотиш керак эмас, иш қилмоқ керак, иш кўрсатмоқ керак, йўл топмоқ керак. Пул, эй қурбонинг бўлай оқчажон, тўрам, сира пул бечора Абжаббор аканга ҳам юзингни кўрсатсанми, йўқми?.. Шошманг, мана, ман ҳозир пул топишни ҳийласини топдим. Кўрасиз, ман адвокат бўлсам, пулни нишобини қандай ўзимга оғдирар эдим. Бизнинг адвокат тоғомиз ўзи ишнинг кўзини билмайду. Мана, ман ҳозир адвокат бўламан, кўрасиз; ман қандай пул топаман (*югуруб боруб осиглиқ турғон адвокатнинг эски кийимларин киюб, адвокат бўлуб ўлтируб, папирос чакур*).

Юқорида зикр қилинмиш кишилар бирин-кетин келуб, ариза ёздирурлар. Ҳар бирларининг аризаларин жузъий чақирик қилуб, чизуб конвертга солуб, қўллариға беруб, жўнатуб, ҳар бирларидан бир-ики, уч, тўрт сўмдан пул олур.

А б д у ж а б б о р (*ўзидан-ўзи кулуб, суюнуб*). Мана кўрдингизми, бизнинг адвокат ўзи ишнинг кўзини билмайду. Ул эрталабдан бери жигарини хун қилуб, бир тийин ҳам топгани йўқ эди. Ман ярим соат ичида йигирма сўмга яқин пул топдим. Ҳар нарсаға ҳам ҳунар керак, ҳунар!

Шул вақт эшикдан ҳамма ариза ёздирғонлар келуб, адвокатнинг хизматчиси эканини англаб, яхшилаб урурлар.

Парда тушар.

1914